

ΜΝΗΜΕΣ ΑΠΟ ΤΑ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΑ

Η συνεργασία και αλληλοβοήθεια των αγροτών στην ύπαιθρο

Στα δύσκολα τούτα χρόνια που περνά ο τόπος μας, ύστερα από την εισβολή, που κυριάρχησε η εγωπάθεια και υπερψία και ο άνθρωπος κλείσθηκε στο άτομο του, πόσο μου έρχονται στο νου τα ειρηνικά και ανεπανάληπτα εκείνα χρόνια ανάμεσα στους δυο Παγκόσμιους Πολέμους που οι κάτοικοι στα χωριά ζούσαν αδελφωμένοι και αγαπημένοι κι είχαν πάντοτε σ' ανεπτυγμένο βαθμό το αίσθημα της προσέγγισης και αμοιβαίας βοήθειας σ' όλες σχεδόν τις γεωργικές τους ασχολίες.

Η ζωή που περνούσαν οι κάτοικοι στα χωριά λιτή και απέρριτη, γιατί περιοριζόταν στα πιο στοιχειώδη αγαθά της συντήρησης και επιβίωσης, πολλές φορές στα προϊόντα εκείνα που είχαν από τη δική τους επιτόπια παραγωγή και δεν κατέφευγαν ν' αναζητούν εισαγωγές προϊόντων από ξένες χώρες. Ήταν στα χρόνια τούτα η ασύγκριτη εκείνη φθήνεια, η άνευ προηγουμένου φθήνεια που αν συγκριθεί με τη σημερινή ακρίβεια των πραγμάτων θα καταντά απίστευτη και θα νομίζει κανείς πως ανήκει σε μυθικά χρόνια και εκτός πραγματικότητας.

Στην περιοχή της Κυθρέας η διανομή του κλήρου είχε το σύστημα της μικρής ιδιοκτησίας, εξαιτίας της περιορισμένης έκτασης γης από τη μια και της δενδροκαλλιέργειας που είχαν επιδοθεί οι κάτοικοι από την άλλη λόγω της πηγής του κεφαλοθρύσου. Σε μια τέτοια ιδιάζουσαν περιοχή είναι αντιληπτό πως δεν μπορούσαν να εφαρμοστούν μηχανικά μέσα και η καλλιέργεια περιοριζόταν στο παραδοσιακό ξύλινο άροτρο, για τη μεταφορά των δεματιών στη βωδάμαξα (καρέττα) στο θερισμό των σπαρτών στο δρεπάνι και στη θεριστική μηχανή που έσυραν τα βώδια και για το αλώνισμα στη ξύλινη δουκάνη (με τα

κοφτερά αθκιάτζια) και για τον αποχωρισμό του σιταριού ή κριθαριού από το άχυρο στο ανέμισμα με τα θερνάκια. Δύσκολες πραγματικά και βαρετές τούτες οι γεωργικές εργασίες και για να μπορέσουν οι γεωργοί να αντεπεξέλθουν συνεργάζονταν και αδιάκοπα βοηθούσε ο ένας τον άλλο.

Η αλληλοβοήθεια τούτη που καθιέρωσαν οι γονείς, πάπποι, προπάπποι και πρόγονοι μας εκτός από την πρακτική και αποτελεσματική προσφορά εργασίας που κατέληγε, είχε και ευεργετική ωφέλεια στο συναισθηματικό κόσμο των προγόνων μας, γιατί έφερνε τον άνθρωπο πολύ κοντά στο συνάνθρωπό του και έτσι δημιουργούνταν αισθήματα αγάπης και φιλίας, συμπάθειας και οικειότητας και απεθάλλονταν έχθρες και μίσση, φθόνος και αντιζηλίες που οδηγούσαν στο κακό και πονηρό με απρόβλεπτες συνέπειες.

Οι γεωργικές εργασίες άρχιζαν ενωρίς τον Οκτώβρη και έληγαν τον επόμενο Σεπτέμβρη, όπως υπελόγιζαν στα πλαίσια των δυο τούτων μηνών οι γεωργοί το γεωργικό έτος. Η σπορά των σιτηρών γινόταν κυρίως στα δίβολα χωράφια που ήταν καλλιεργημένα με δυο άροτρα (πρώτο και δεύτερο αροτρίασμα) από τον προηγούμενο Φεβράρη (νιάσμα και διβόλισμα). Και τούτο γιατί με τις πλούσιες βροχές του χειμώνα εκαλλιεργείτο καλά η γη για να σκεπασθεί καλά στα βάθη της η υγρασία, πράγμα που συνέτεινε πολύ στην παραγωγή της επόμενης χρονιάς. Άλλως εαν η καλλιέργεια γινόταν αργά την άνοιξη ή το φθινόπωρο πολύ λίγη η και καθόλου υγρασία θα κρατιόταν και η σπορά που θα ακολουθούσε σ' αυτά θα είχε πολύ πενιχρή παραγωγή.

Τα χωράφια τούτα μετά το διβόλισμα

σπέρνονταν στην περιοχή Κυθρέας με ρόβι η φαβέττα η ρεβύθια. Σ' άλλα μέρη όπως στη Μεσαορία η στην περιοχή Μόρφου σπέρνονταν με κύμινο (αρτυσιά) που στα προπολεμικά χρόνια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου πουλιέτο πολύ ακριβά 2-3 σελίνια την οκά εξαιτίας της μεγάλης ζήτησης από το εξωτερικό. Στελλόταν την εποχή εκείνη στις γύρω αραβικές μας χώρες στις οποίες εγίνετο ευρεία κατανάλωση. Την χρησιμοποιούσαν σαν άρτυμα στα φαγητά που έδιδε μια νόστιμη γεύση και ευχάριστη μυρωδιά σ' αυτά. Σ' άλλα μέρη ακόμη τα χωράφια τούτα τα θγάζανε δίβολα χωρίς να τα σπέρνουν καθόλου, γιατί τα άφηναν σε αγρανάπαυση. Τα χωράφια τούτα ήταν εκείνα που καλλιεργήθηκαν αλληπάλληλα τη μια χρονιά με κριθάρι και την επόμενη με σιτάρι, σύστημα αμειψισποράς ή αλλαξοσποράς. Η επανειλημμένη λοιπόν καλλιέργεια με δημητριακά συνέτεινε ν' αφαιρεθούν απ' αυτά όλες οι μαγειρευμένες και αφομοιώσιμες τροφές και με τα δυο άροτρα που τα εκαλλιεργούσαν αναποδογυρίζετο το χώμα με τις ωμές και αμαγειρευτες να έρχονται στην επιφάνεια και για μήνες να βρίσκονται στην επίδραση του ήλιου του αέρα των βροχών που μαγειρεύονταν και ετοιμάζονταν για πρόσληψη από τις νέες καλλιέργειες.

Το σύστημα στην Κυθρέα να σπέρνουν τα δίβολα χωράφια με τα πιο πάνω αναφερόμενα γεννήματα ήταν αρκετά εξυπηρετικό, γιατί από τη μια επιτυγχάνετο η αγρανάπαυση και από την άλλη ο γεωργός είχε ένα καλό εισόδημα ιδίως με την καλλιέργεια του ροβιού που εγίνετο σε ευρεία κλίμακα. Το ρόβι ήταν πολύ ακριβό και πουλιόταν 6-8 σελίνια το κοιλό (κοιλό 2 αμπούστες 24 οκάδες). Πολύ ακριβά πουλιόταν και το άχυρο του ροβιού (ροβάχυρο) γιατί ήταν εκλεκτή και θρεπτική τροφή για τα αιγοπρόβατα και τις καμήλες. Πουλιόταν σε τετραπλάσια και πενταπλάσια τιμή από το σιτάχυρο (ασπράχυρο).

Είχε όμως αρκετό κόπο να παραχθεί το ρόβι γιατί το ξεριζώμα του το Μάη ή Ιούνη που ωρίμαζε γινόταν μόνο με το χέρι. Ένας δε γεωργός που είχε πολλές σκάλες να ξεριζώσει με τα χέρια δεν μπορούσε να το

μαζεύσει μόλις ωρίμαζε γιατί σε λίγες μέρες ξηραίνόταν τελειώς και έπρεπε να το μαζεύσει με τις πωρνές (πρωινές ώρες) που υπήρχε νοτιά που μαλάκωνε το θυλάκι του και δεν λουβούσε να πέσουν οι σπόροι του. Οι γεωργοί για να προλάβουν την πωρνή σηκώνονταν την αυγή και βρίσκονταν με τις οικογένειες τους στα χωράφια. Εργάζονταν 1-1 1/2 ώρα πριν ανατείλει ο ήλιος και μετά την ανατολή μέχρι τις 11 π.μ. Και στη δουλειά τούτη οι οικογένειες των γεωργών αλληλοβοηθούνταν. Δανειζόνταν από συγγενικές ή φιλικές οικογένειες χέρια για τη συγκομιδή του ροβιού και όταν συμπληρώνονταν η δική τους συγκομιδή επέστρεφαν με τη σειρά τους όλα τα δανεικά χέρια.

Ο γεωργός με την βωδάμαξα μετέφερε όλα τα εργατικά χέρια, άφθονο κρύο νερό σε κούζες που είχαν μείνει στο ύπαιθρο σ' όλη τη διάρκεια της νύκτας και μερικά τρόφιμα ψωμιά, χαλλούμια, ελιές, τομάτες, αγγουράκια, χρυσόμηλα που θα αποτελούσαν το πρόγευμα (μπούκωμα) στο μέσο της διάρκειας της πωρνής. Στη περίπτωση που ο γεωργός θράδυνε να αποτελειώσει τη συγκομιδή του ροβιού, τότε υποχρεωτικά κατέφευγε στις εργάτριες που είχαν εμπειρία και δεξιότητα στο ξεριζώμα του ροβιού στις πωρνές. Τέτοιες ήταν η Αννέττα Οικονομίδη, Μυροφόρα Σκούρου Τσιουλή, Μελανή Νικόλα Ρούσου, Ξενού Κούρσαρου και άλλες, όλες από τη Βώνη. Η αμοιβή που έπαιρναν δεν υπερέβαινε τα 4-5 γρόσια (το σελίνι είχε 9 γρόσια και η λίρα 20 σελ. ή 180 γρόσια). Στην αμοιβή τούτη προστίθεται και το μπούκωμα με τα τρόφιμα που αναφέρουμε πιο πάνω, που γινόταν στο χωράφι και το μεσημεριάτικο με το πιλάφι ή μακαρόνια που έτρωγαν στο σπίτι του γεωργού.

Όταν αποτέλειωνε όλη η συγκομιδή με τις γνωστές συμμαζεμένες αγκάλες του ροβιού σκορπισμένες σ' όλη την έκταση του χωραφιού, τότε ο γεωργός με το βωδάμαξο του σε νοτιασμένη πάλι μέρα και με τη βοήθεια άλλου ατόμου το φόρτωνε και το μετέφερε στο αλώνι και το στοίβαζε σε ξεχωριστή θημωνιά για να το αλωνέψει τελευταίο από τα σιτηρά.

Οι εκτάσεις των χωραφιών που καλλιεργήθηκαν με ρόβι μετά την μεταφορά στο αλώνι λέγονταν πορουθικίες και τις ενοικία-

ζαν στους βοσκούς για τα αιγοπρόβατα, γιατί σ' αυτή υπήρχε αρκετή νομή γι' αυτά από αγκαθιές (αλωνιές) και σκουρουπαθιές, περιπλοκάδες και λείψανα ροβιού. Την ενοικιάζαν με τη σκάλα για μια οκά γάλα. Στην ίδια εποχή που έβοσκαν σ' αυτές τα πρόβατα ο γεωργός παραλάμβανε και το αντίστοιχο γάλα από τους βοσκούς και μπορούσε να κάμει τα χαλούμια της οικογένειας του για όλο το χρόνο. Οι βοσκοί που ενοικιάζαν τις πορουθιές ήταν ο Γιάγκος Σταυράκη, ο Χριστάγγελος Δημητρίου, ο Χριστόδουλος Νικόλα Μίξης και ο Κωστής Πιριντζής, όλοι από τη Βώνη και ο Αρτάκας από το Έξω Μετόχι. Δεν μπορούσαν οι βοσκοί να τις «πατήσουν» με τα πρόβατα τους χωρίς τη συγκατάθεση του ιδιοκτήτη, γιατί τότε ο αγροφύλακας θα τους επέβαλλε πρόστιμο και θα στοίχιζαν πολύ περισσότερα από την τιμή του ενοικίου σε γάλα.

Στη γεωργική τούτη καλλιέργεια τόσο στο διβόλισμα των χωραφιών ενωρίς την άνοιξη όσο και στη σπορά του φθινοπώρου οι ζευγολάτες είχαν αμοιβαία αλληλοβοήθεια. Δάνειζαν ζευγάρια (κάματος ζευγολάτη με το ζευγάρι του για μια μέρα) ο ένας στον άλλο για να προφθάσουν εκείνοι που είχαν πολλές σκάλες χωραφιών να σπείρουν και δεν προλάμβαναν στην κανονική περίοδο της σποράς, Οκτώβρης-Νιόβρης. Τα δανεικά τούτα ζευγάρια τα ανταπέδιδαν οι δανειζόμενοι γεωργοί σ' άλλες καλλιέργειες της εποχής κρομμυδιών, τομάτας, πατατών, θαμβακιού, κραμπιών στη διάρκεια της χρονιάς

Αξιοσημείωτη είναι η βοήθεια που παρείχαν οι ζευγολάτες στην καλλιέργεια των χωραφιών των εκκλησιών. Θα μου μείνει αξέχαστη η καλλιέργεια των κτημάτων της εκκλησίας Αγίου Γεωργίου Βώνης που είχε μια υπολογίσιμη κτηματική περιουσία στην περιοχή του χωριού. Ένας τελάλης από το χωριό ο Δημήτρης Μίτας Καραβός εξήγγελλε από την προηγούμενη Κυριακή με μακρόσυρτη και τελλαλίσιμη φωνή: «Την ερχόμενη Κυριακή θα γίνει η σπορά των κτημάτων της εκκλησίας μας. Όσοι από τους ζευγολάτες επιθυμούν να εξυπηρετήσουν το σκοπό να δηλώσουν συμμετοχή στην Εκκλησιαστική Επιτροπή για να

κανονίσουν τα σχετικά με τη σπορά. Παραλάβη σπόρου, λιπασμάτων κ.λ. Η μεγάλη προσήλωση που είχαν οι γεωργοί στον πολιούχο τους Άγιο τους παρώτρυνε όλους να δηλώνουν συμμετοχή κι έτσι η αποπεράτωση της σποράς των κτημάτων δεν ξεπερνούσε τις 2-3 Κυριακές. Το ίδιο συνέβαινε και με το θερισμό των σπαρτών, με το μάζεμα των ελιών, την καλλιέργεια του θαμβακιού, το κλέξιμο των καρυδιών του θαμβακιού. Θυμούμαι μια Κυριακή ύστερα από τη θεία λειτουργία, ένα χωράφι της εκκλησίας που εφάπτετο με το περιτοίχισμα του αυλόγυρου της εκκλησίας, που ήταν περίπου 12 σκάλες πέρασε τόσα πολλά χέρια θεριστάδων που το θέρισαν σε μια μέρα. Η εξυπηρέτηση τούτη των χωρικών για τα κτήματα της εκκλησίας κράτησε μέχρι το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Μετά τον πόλεμο η λαμπρά τούτη προσφορά για τα κτήματα της εκκλησίας κόπηκε εξαιτίας της καταπληκτικής αύξησης των ημερομισθίων.

Τα σπαρτά στην περιοχή Κυθρέας έπρεπε να ποτιστούν στην περίοδο του χειμώνα με το «γλυκύ» νερό του κεφαλοβρύσου όσο άφθονες και αν ήταν οι βροχές, όσο ορμητικοί και αν κατέβαιναν οι χείμαρροι και πλημμυρούσαν τα χωράφια. Η άρδευση λέγω με το καθαρό νερό του κεφαλοβρύσου έπρεπε να γίνει, γιατί μόνο με τούτη κρατιέτουν η υγρασία και μπορούσε να συνεχιστεί απρόσκοπη η ανάπτυξη τους στους άβροχους πολλές φορές μήνες της άνοιξης. Η άρδευση τούτη γινόταν δυο φορές μια το Γενάρη και μια το Μάρτη. Τα χωράφια που ποτιζόνταν με τις δυο τούτες αρδεύσεις ελέγονταν διπλόποτα (κατ' αντίθεση με τη μια μόνο του Γενάρη που λεγόταν μονόποτα) και είχαν την πλήρη τους απόδοση, προπαντός με την καλλιέργεια της ποικιλίας κυπερούντα 10-15 κοιλά τη σκάλα.(κοιλό 24 οκάδες)

Οι κόποι που κατέβαλλαν οι γεωργοί για να εξασφαλίσουν τις δυο τούτες αρδεύσεις των σπαρτών τους ήταν υπέρμετροι, γιατί η απόσταση από την πηγή του Κεφαλοβρύσου μέχρι την περιοχή της Συκάς στη Βώνη ξεπερνά τα 8 χιλιόμετρα, και οι παραγωγοί ήταν υποχρεωμένοι να νοικιάσουν 2-3 νομές (διπλά και τριπλά χαράγια) από εκείνες της Κυθρέας που να τρέχουν 2-3

μερόνυκτα κατά συνέχεια, ανάλογα με την έκταση σποράς η οποία έπρεπε να καλυφθεί σε πότισμα.

Μα και στην περίπτωση τούτη η συνεργασία και αλληλοβοήθεια ήταν απαραίτητη, γιατί σ' όλη την απόσταση της διαδρομής των νερών έπρεπε να υπάρχουν 2-3 νεροφόροι που να επιθλέπουν τα νερά κι ένας ή δυο που να επιμελούνται την άρδευση (αλλαγή δησιάς, άνοιγμα κατεβάτη για να κατευθυνθεί το νερό και καλύψει μέρος χωραφίου που υπό οποιοσδήποτε άλλες περιπτώσεις θα έμενε απότιστο (παραποτίες). Κοντά σ' αυτούς, αν τα νερά ήταν συνεχή επί μερόνυκτα, έπρεπε να υπάρχουν αντικαταστάτες τούτων σ' όλα τα πόστα γιατί ήταν ανθρωπίνως αδύνατο να αντέξει ένας άνθρωπος τόσες ώρες και μάλιστα στις παγερές εκείνες νύκτες του χειμώνα που το πάγος της νύκτας οχημάτιζε γυαλί στην επιφάνεια των στεκούμενων νερών κι εξύλιαζε και περόνιαζε τα ακάλυπτα μέρη του ανθρωπίνου οργανισμού. Με ευνοϊκές καιρικές συνθήκες προχωρούσε η ανάπτυξη των σιτηρών και μαζί μ' αυτή βλαστούσαν και ζιζάνια με προέχουσα θέση τη λαψάνα που βλάστανε τόσο πυκνή και κατέπνιγε τα σπαρτά. Την εποχή που μιλούμε δεν είχαν βρεθεί τα εντομοκτόνα με τα οποία κατεπολεμούντο τόσο εύκολα. Βοηθοί των γεωργών για το καθάρισμα των σπαρτών ήταν οι καμηλάρηδες. Οι γεωργοί μ' όλη τους την οικογένεια κατεγίνονταν στο ξεχόρτισμα της λαψάνας από τη μια για να ελευθερώσουν τα σιτηρά που τα κατέπνιγε και απορροφούσε όλη την ικμάδα και από την άλλη να την αφαιρέσουν στο άνθισμα της πριν δέσει ο σπόρος που θα διαιώνιζε την αναπαραγωγή τους και στα επόμενα χρόνια. Οι καμηλάρηδες βοηθούσαν στο ξεχόρτισμα και κουβαλούσαν με τις καμήλες τους όλα τα φορτώματα της λαψάνας που εκριζώνονταν καθημερινά για να χρησιμεύσουν σαν τροφή των καμήλων στις οποίες (λαψάνες) είχαν ιδιαίτερη προτίμηση.

Τα σπαρτά μ' όλες τις ευνοϊκές συνθήκες ωρίμαζαν, το μεν κριθάρι μέσα στον Απρίλη, το δε σιτάρι μέσα στο Μάη. Στα χρόνια που μιλούμε, οι γεωργοί είχαν μεγαλύτερη προτίμηση στην καλλιέργεια του σιταριού παρά του κριθαριού, γιατί το σιτάρι επου-

λιέτουν πιο ακριβά από το κριθάρι (σιτάρι 2 1/2 - 3 σελ. το κοιλό (22-23 οκ. το κοιλό) ενώ το κριθάρι 6-9 γρόσια το κοιλό (κοιλό 16-17 οκάδες). Σήμερα έχει προτίμηση στην καλλιέργεια το κριθάρι παρά το σιτάρι, γιατί ωριμάζει πιο γρήγορα, αρκείται με λίγες βροχές σ' αντίθεση με το σιτάρι που χρειάζεται περισσότερες βροχές και η επιτυχία του κριθαριού είναι περισσότερο εξασφαλισμένη. Δείγμα της ανάγκης που το σιτάρι χρειάζεται περισσότερες βροχές είναι το ακόλουθο τετράστιχο:

Αν θρέξει ο Μάρτης δυο νερά
κι Απρίλης άλλο ένα.

Κι αν του δόξει και τον Μα(η) και μιλλοψιχαλίσει

χαρά στον κάθε γεωργό που' χει πολλά
σπερμένα

Επίπονος γεωργική εργασία ήταν το θέρισμα των δημητριακών. Κουραστικό και εξαντλητικό στον ανθρώπινο οργανισμό γιατί εγίνετο με το δρεπάνι ειργάζοντο σχεδόν από το πρωί μέχρι αργά το απόγευμα. Τούτο δείχνει το πιο κάτω τετράστιχο.

Ο βους αν δεν αλώνευε
γυναίκα αν δεν εγένναν
κι ο άνθρωπος αν δεν εθέριζε
ποττέ του δεν εγέρναν.

Άνθρωποι που χειρίζοντο επιδέξια το δρεπάνι εξεχύνοντο τον καιρό του θερισμού και αγωνίζονταν να καταβάλουν τα μεστωμένα ιδίως σιτάρια και να καθαρίσουν ολόκληρες εκτάσεις μέσα σε λίγες μέρες. Ο πιο επιδέξιος απ' όλους ήταν ο πρωτεργάτης η προλάτης που προπορευόταν απ' όλους τους άλλους και άνοιγε το καλούμενο αντάτζι, (κομμάτι χωραφιού με μεστωμένα σπαρτά που ξεχώριζε από ολόκληρο το σπαρμένο χωράφι) δίπλα του δε σε αράδα αγωνίζονταν οι υπόλοιποι θεριστάδες ν' αποτελειώσουν το ξεχωρισμένο μέρος του αντατζιού που είχαν μπροστά τους. Αληθινός πόλεμος διεξάγονταν ενάντια στο στεκούμενο σιτηρό να το καταβάλουν και το ρίξουν κάτω. Προπαντός το διπλόποτο σιτάρι της ποικιλίας κυπερούντα που ήταν χοντροκάλαμο και ξεπερνούσε σε ύψος το ανάστημα κανονικού ανθρώπου, στις καλοχρονιές. Τα στάχυα του μαυροθέρια όπως ήταν σε τετράστιχες σειρές έστρεφαν πλούσιο καρπό

(10-15 κοιλιά την κυπριακή σκάλα, το κάθε κοιλό 23-24 οκάδες) και απέδιδε εξαιρετικής ποιότητας ψωμί.

Πολλές φορές όμως η ποικιλία τούτη συνέβαινε να προσβληθεί από τη μυκητολογική αρρώστεια της σκωρίασης (η μίρτος) που αναπτυσσόταν εξαιτίας της υπερβολικής υγρασίας και τότε δεν απέδιδε καθόλου γιατί η προσβολή γινόταν στο άνθισμα του πριν δέσουν οι κόκκοι. Και αυτό το άχυρο του ήταν άχρηστο γιατί εξαιτίας της προσβολής δεν το έτρωγαν τα ζώα. Σε τέτοια προσβολή οι δυστυχημένοι γεωργοί το άφηναν αθέριστο και εσήπετο στο χωράφι, καμιά αμοιή για τους κόπους που έκαναν γιατί δεν υπήρχαν οι σημερινές ασφαλείες (Οργανισμός Γεωργικών Ασφαλίσεων ΟΓΑ) ενάντια στις ανομβρίες τις θεομηνίες και τις προσβολές από διάφορες μυκητολογικές και εντομολογικές αρρώστειες.

Άμα συμπλήρωναν οι εργάτες δυο αντάτζια εξεκουράζονταν για 15' κάτω από την σκιάν που έκαναν με το καλύφωμα 2-3 δεματιών, γιατί στο διάπλοτο κάμπο δεν υπήρχαν δένδρα και αν υπήρχαν μερικά ήταν απομακρυσμένα από τον τόπο της δουλειάς. Με το ξεκούρασμα ανακτούσαν νέες δυνάμεις για νέα αντάτζια που άνοιγε ο επιδέξιος προλάτης. Ξωπίσω από το εργατικό των θεριστάδων ακολουθούσαν οι εργάτριες που έδεναν τα σιτόβολα σε δεμάτια που ελέγονταν και αγκαλιάρκες. Αυτές έκαναν το δεματικό. Έπιαναν δυο δεσμίδες από το θερισμένο σπαρτό συνένωσαν αυτές στα άκρα που ήταν τα στάχνα κι μ' ένα επιδέξιο στριφογύρισμα εδένοντο μεταξύ τους κι αποτελούσαν το δεματικό που άπλωθαν κατάχαμα και τοποθετούσαν πάνω σ' αυτό αγκάλες που άφηναν ξωπίσω τους οι θεριστάδες, σε τόση ποσότητα ώστε με τα δυο άκρα των δεσμιδών να δένονται. Κατόπι στριφογύριζαν επιδέξια τα άκρα του δεματικού κι εδένοντο τα δεμάτια χωρίς να σκορπίζουν. Το δεματικό μπορούσε να χρησιμοποιηθεί όσο καιρό το σιτάρι ήταν στην αρχή της ωρίμανσης και μπορούσε εύκολα να λυγίσει, χωρίς να κοπεί. Όταν όμως ξηραίνεται πιο πολύ έπρεπε να θρέχεται το δεματικό για να αντέχει στο δέσιμο χωρίς να κόπτεται.

Τα δεμάτια τούτα μάζευε ο ιδιοκτήτης και εστοίβαζε σε μικρές θημωνιές μέσα σ' όλο το θερισμένο χωράφι κι έμεναν εκεί μέχρις ότου συμπληρωθεί το θέρισμα όλων των σπαρτών και αρχίσει το κουβάλημα των δεματιών στο αλώνι. Η δουλειά του θερισμού άρχιζε από την ανατολή του ήλιου και επερατούτο αργά το απόγευμα μια περίπου ώρα πριν δύσει ο ήλιος. Ο γεωργός που είχε στην υπηρεσία του όλο τούτο το εργατικό εκτός από το μεροκάματα που πλήρωνε δύο σελίνια για τους θεριστάδες και ένα σελίνι για τις εργάτριες, το έτρεφε καθημερινά με τρία φαγιά. Το πρόγευμα (μπουκκωμα) που έφερνε μαζί του το πρωί με την έναρξη της δουλειάς και συνίστατο από ψωμί, ελιές κρεμμύδια, χαλλούμια, αναράδες, τομάτες, αγγουράκια, χρυσόμυρα.

Το μεσημεριάτικο που ήταν συνήθως εκ περιτροπής πιλάφι (με πουργούρι) και μακαρόνια με τρίμμα αναρής ή χαλλουμιού. Ο οικοκύρης γεωργός, ξεκινούσε από το χωράφι στις ένδεκα το πρωί έφθανε στο σπίτι του εύρισκε έτοιμο το φαγητό από την οικοκυρά και το μετέφερε ακριβώς το μεσημέρι για να κορέσει την πείνα του εργατικού που το έτρωγαν με πολλή όρεξη ύστερα από τον κάματο σκληρής δουλειάς μισής μέρας. Το τρίτο φαγί ήταν το δείπνο που προμήθευε και πάλι ο οικοδεσπότης ενωρίς τη νύκτα κι ακριβώς την ώρα που έφθαναν οι εργάτες και εργάτριες στο σπίτι τους. Συνίστατο δε από κουκιά, φασόλια, ρεβύθια, λουβιά, πατάτες και σπανίως κρέας. Την τελευταία μέρα που θα αποτελείωναν το θερισμό όλων των σπαρτών του, ο γεωργός για να δείξει την ικανοποίησή του και την ευαρέσκεια του από τη δούλεψη του εργατικού του τους έφερνε για φαγητό τα καλούμενα ποθήρκα. Τούτα ήταν οι καλούμενες πσιήδες. Ήταν πίττες καμωμένες από σιτάλευρο τηγανισμένες σε άφθονο ελιόλαδο και αλειμμένες με μέλι. Τις έτρωγαν με όρεξη και όλοι τους εύχονταν στο γεωργό - να δώσει ο Άγιος Θεός καλές ευλογίες στη σοδειά του.

Καλοί θεριστάδες και πολύ επιδέξιοι στο χειρισμό του δρεπανιού ήταν ο Παναγής του Ζαχαρκά, ο Νεόφυτος Παναγή, ο Γιωρκής Χ" Κωνσταντή Γιούπας, ο Λευτέρης Καμπέρης και άλλοι, όλοι από τη Βώνη. Καλές αγκαλιάρκες τόσο στο δέσιμο του

δεματικού όσο και στο δέσιμο των δεματιών ήταν η οικογένεια Νικολή Κιουζέλη, Ευρυδίκη Τολμά (Ττουραπού) Ξενού και Γιασεμιά Σάββα Λιπέρτου και άλλες, όλες από τη Βώνη.

Το θέρισμα των σιτηρών εκτός από τους θεριστές με δρεπάνια γινόταν και σε μικρή κλίμακα και με θεριστικές μηχανές που τις έσυραν ξωπίσω τους ζευγμένα βώδια. Τέτοιες μηχανές είχαν προμηθευτεί από τους πρώτους σ' όλη την περιοχή ο Χ' Γιάγκος Σάββα από την Κυθρέα και ο Αντώνης Ταλιαδώρος από τη Χρυσίδα. Μια τέτοια μηχανή στοιχίζει £40-50 και μπορούσε με αλλαγή δυο ζευγαριών (μισή μέρα το κάθε ζεύγος) να θερίσει 15-20 σκάλες κάθε μέρα. Η αλλαγή των ζευγαριών ήταν αναγκαία, γιατί ένα ζεύγος βωδιών δεν άντεχε να σύρει τη μηχανή ολόκληρη τη μέρα. Εχρειάζοντο ακόμη 2 εργάτες. Ο ένας καθισμένος στο εμπρόσθιο κάθισμα ήταν ο οδηγός ο άλλος στο οπίσθιο κάθισμα της με μια μεγάλη κτενιά έσπρωχνε τις αγκάλες που με το κοφτερό της μαχαίρι η μηχανή θέριζε και στοιβαζε στη κρεββατιά της που βρισκόταν πίσω από το μαχαίρι και στερεωμένη στη μηχανή κυλούσε με τροχό δίπλα στη μηχανή. Μόλις έπεφταν οι αγκάλες στο έδαφος τις παραλάβαιναν οι αγκαλιάρκες και τις έθεταν στο στρωμένο δεματικό και τις έδεσαν δεμάτια. Για να προλαμβάνουν την μηχανή και να δένονται χωρίς καθυστέρηση τα δεμάτια έπρεπε να συνοδεύουν τη μηχανή 10 αγκαλιάρκες. Από κάθε κρεββατιά εδένονταν δυο δεμάτια. Αλλά οι δυο μηχανές που υπήρχαν στην περιοχή δεν ήταν αρκετές να ικανοποιήσουν όλους εκείνους που προτιμούσαν να θερίσουν τα σπαρτά τους με τη μηχανή του πατιδιού όπως την έλεγαν. Γι αυτό μια ομάδα γεωργών κατέφευγαν στην Περιστερωνοπηγή και ενοικίαζαν τέτοια μηχανή από τους εκεί γεωργούς που είχαν εν τω μεταξύ θερίσει όλα τους τα σιτηρά. Η τιμή που πλήρωναν για το ενοίκιο ήταν 5 σελίνια την ημέρα σ' όλη την περίοδο που θα χρειαζόταν για την απεπεράτωση του θερισμού όλων των ενδιαφερομένων γεωργών. Η συμφωνία προνοούσε επίσης να παραληφθεί και επιστραφεί στην Περιστερωνοπηγή.

Μετά τη συμπλήρωση του θερισμού όλων των χωραφιών με σιτηρά άρχιζε το

δεματοκουβάλημα στα αλώνια. Τούτο γινόταν με τα βωδάμαξα (καρέττες) τα γαϊδούρια και τις καμήλες. Τις καρέττες τις τραβούσαν τα βώδια που ήταν ζευγμένα στο ζυγό, όπως γινόταν και στο αλέτρι για την καλλιέργεια. Στο μέσο του ζυγού προσαρμοζόταν ο λουρικός που κατασκευαζόταν από δέρμα βωδιού που ήταν πολύ ανθεκτικό. Το δέρμα κόπτεται σε στενές λωρίδες και πλεκόταν κατάλληλα από ειδικούς και εγίνετο ένας συμπαγής τόνος πολύ χονδρός για το λουρικό της καρέττας και πιο λεπτός για το λουρικό του αλετριού.

Οι λουρικοί κατασκευάζονταν από δέρμα βωδιού. Αγόραζαν τέτοια δέρματα από τον Χ' Σταυρή που ήταν δερματέμπορος νωπών δερμάτων. Είχε το κατάστημα του στην οδό Ερμού που ήταν η κεντρικότερη εμπρορική Οδός της Λευκωσίας, ακριβώς αντίκρυ στα σκαλιά που οδηγούσαν στο Παντοπωλείο. Σήμερα η Οδός Ερμού είναι κατελημμένη από τους Τούρκους από την εισβολή το 1974. Το Παντοπωλείο και αυτό καταλήφθηκε από το 1958 από την πρώτη ανταρσία των Τούρκων.

Τα δέρματα που αγόραζαν οι γεωργοί από το Χ' Σταυρή τα έβαζαν και φούσκωναν σε νερό και εγίνοντο μαλακά. Κατόπιν τα έκοπταν σε στενές λουρίδες τις οποίες έπλεκαν και γινόταν μετά την αποξήρανση ένας συμπαγής τόνος πολύ ανθεκτικός.

Όσοι γεωργοί δεν ήξευραν να πλέκουν αγόραζαν έτοιμους λουρικούς από το Χ' Σταυρή. Πωλιόταν στην εποχή που μιλάμε ανάμεσα στους δυο Παγκοσμίους Πολέμους 10-15 σελίνια ο λουρικός για το αλέτρι και 20-25 σελ. ο λουρικός για την καρέττα. Ο Χ' Σταυρής προμηθεύετο τους λουρικούς από τον Παπά-Γιάννη από το Καϊμακλί που λειτουργούσε στην εκκλησία της Αγίας Βαρβάρας. Ήταν καλός μάστορας όχι μόνο των λουρικών αλλά ύφαινε και σακκιά και δισάκκια, που κατασκεύαζε ο ίδιος από χοντρό βαμβακερό νήμα που έκλωθε ο ίδιος και κατόπι το ύφαινε. Ήταν ξακουστός και για τα τρία είδη της κατασκευής του και καθημερινά κατέβαινε στη Λευκωσία και τα διέθετε για πώληση.

Ο λουρικός προσαρμοζόταν στο μέσο του ζυγού διπλός και σ' αυτό έμπαινε το ξύλινο αξόνι της καρέττας που είχε μήκος 4 πόδια και στο άκρο είχε 2 τρύπες. Στη δεύτερη

τρύπα έμπαινε το προπάλουκο (ένα στρογγυλό ξύλο που είχε μήκος 45 πόντους λεπτότερο στο ένα του άκρο και όσο προχωρούσε στ' άλλο γίνετο χονδρότερο) και το μέρος του που ήταν κάτω από την τρύπα έβγαινε προς τα έξω του λουρικού, ενώ το άλλο άκρο το πιο χονδρό έβγαινε από μέσα του ζυγού και υψωνόταν προς τα πάνω. Με την τοποθέτηση τούτη του προπάλουκου κρατιόταν γερά το αξόνι και δεν μπορούσε να ξεφύγει. Τα βώδια έσυραν ξωπίσω τους το βωδάμαξο και μπορούσαν να στρίψουν δεξιά ή αριστερά ανάλογα με την κατεύθυνση που έδιδε ο οδηγός που καθόταν στο αξόνι κοντά στη κρεβατιά. Μόνο προς την πίσω κατεύθυνση δεν μπορούσαν τα βώδια να κατευθύνουν το βωδάμαξο.

Ξεκινώντας ο γεωργός με το βωδάμαξο έφθανε στο θερισμένο χωράφι του για μεταφορά των δεματιών στο αλώνι. Τα δεμάτια ήταν στοιβαγμένα σε μικρές θημωνιές σ' όλη την έκταση του χωραφιού. Μαζί του είχε και βοηθό που βρισκόταν στη γη και θα του έδινε τα δεμάτια για τοποθέτηση στην καρέττα. Μαζί τους είχαν κι ένα διχαλωτό δικράνι (από σίδερο προσαρμοσμένο σε ξύλινη λαβή) με το οποίο ο βοηθός γάντζωνε ένα ένα τα δεμέτια και τα έδιδε στο γεωργό που στεκόταν στη κρεβατιά και τα τοποθετούσε σε παράλληλες σειρές μέχρις ότου γέμιζε όλη η κρεβατιά. Στα πλευρά η καρέττα είχε τα ξύλινα λουρούνια που ξεπερνούσαν τα μερκακά κι είχαν πάνω απ' αυτά 6 ίντζες (μισό πόδι).

Μόλις λοιπόν γέμιζε με δεμάτια η κρεβατιά ο γεωργός τότε τοποθετούσε δυο σειρές δεμάτια ανά μια σε κάθε πλευρά της κρεβατίας σε τρόπο που το μισό μέγεθος τους να βρίσκεται στην κρεβατιά και το άλλο μισό να εξέχει προς τα έξω με τα λουρούνια να εμπλέκονταν στα δεμάτια για ασφαλέστερη συγκράτηση. Οι δυο τούτες σειρές των δεματιών δένονταν και στερεώνονταν με την παράλληλη αρχική σειρά που είχε αρχίσει ο γεωργός με το γέμισμα της κρεβατίας. Μόλις τοποθετούνταν και δένονταν τα δεμάτια πάνω από το επίπεδο της κρεβατίας το πρώτο τέτοιο στρώσιμο οι γεωργοί το αποκαλούσαν όρτινο και τέτοιους οι γεωργοί της περιοχής Κυθρέας τοποθετούσαν πάνω από την κρεβατιά 8-10 όρτινους σε αντίθεση μ' άλλους γεωργούς

στην περιοχή Μόρφου που τοποθετούσαν 10-12 όρτινους. Οι όρτινοι τούτοι ήταν πολύ ευδιάκριτοι στο μπροστινό και πισινό μέρος της καρέττας, γιατί η τοποθέτηση στις πλευρές τούτες άφηνε ακάλυπτα τα δεμάτια και μπορούσε ένας να τους μετρήσει και από μακρά σαν προχωρούσε η καρέττα.

Οι γεωργοί με μεγάλη τέχνη και επιδειξίότητα στοιβαζαν τα δεμάτια στην καρέττα και στο τέλος τα έδεναν με το χοντρό σχοινί (καρεττόσχοινο) στο οπίσθιο μέρος της. Το καρεττόσχοινο δένονταν με τα δυο του άκρα σε δυο σιδερένιους δακτύλιους που ήταν προσαρμοσμένοι από τη μια και από την άλλη μεριά της κρεβατίας και ακριβώς δίπλα που προεξείχε το αξόνι. Ο βοηθός πέτασε ψηλά το δεμένο σχοινί με τα δυο του σκέλη και το παραλάμβανε ο γεωργός και το άνοιγε κατάλληλα για να καλύψει τους σχηματισθέντες όρτινους και κατόπι το έσυρε στο οπίσθιο μέρος, που το παραλάμβανε ο βοηθός και περιτύλιγε τα δυο του σκέλη σε τρόπο να γίνει μονό. Στο πισινό τούτο μέρος της καρέττας υπήρχε ένας ξύλινος κύλινδρος με μήκος 45 πόντους που λεγόταν τριφουσκάρι. Σ' αυτό κερφωνόταν ένα στρογγυλό σιδερένιο καρφί πάνω στο οποίο ο βοηθός έδενε το τυλιγμένο καρεττόσχοινο. Το τριφουσκάρι επίσης είχε δυο τρύπες μαστορικά βγαλμένες έτσι που προσαρμόζονταν δυο σιδερένιες ράβδοι με τις οποίες περιστρεφε το τριφουσκάρι και το σχοινί διαρκώς τεντωνόταν κι έσφιγγε και τυλιγόταν σ' αυτό. Η προσπάθεια τούτη του βοηθού συνεχιζόταν μέχρις ότου κάθε προσπάθεια για περαιτέρω σφίξιμο ήταν αδύνατη. Τότε για να κρατηθεί το γερό τούτο σφίξιμο των δεματιών πίεζε την μια σιδερένια ράβδο και ξεπερνούσε το μισό της μέρος και στερεωνόταν πάνω στην καρέττα σε θέση οριζόντια. Η άλλη ράβδος μπηγόταν στην άλλη τρύπα και κρεμόταν χωρίς να πέφτει σε κατακόρυφη θέση. Κατέβαινε τότε μετά το σφίξιμο των δεματιών από το ύψος που βρισκόταν ο γεωργός και τα δεμάτια ήταν ασφαλισμένα πως θα έφθαναν στο αλώνι, χωρίς καμιά χαλάρωση η αποσύνδεση από το αρχικό σφίξιμο.

Και στη μεταφορά των δεματιών στο αλώνι δεν έλειπε και πάλι η πηγαία αλληλο-

βοήθεια που είχαν ανεπτυγμένη μεταξύ τους οι γεωργοί. Πολλοί από τους γεωργούς δεν είχαν καρέττες γιατί στοίχιζαν £15-18 καθεμιά. Αυτοί λοιπό πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους σαν βοηθοί γεωργών σ' όλη την περίοδο που διαρκούσε το δεματοκουβάλημα με την απώτερη σκέψη και ο ιδιοκτήτης της καρέττας ν' αναλάβει τη μεταφορά των δεματιών του από τα χωράφια στο αλώνι.

Υπήρχαν επιδέξιοι γεωργοί που τοποθετούσαν τεχνικά τα δεμάτια με τους κανονικούς όρτινους και η μεταφορά γινόταν κανονικά χωρίς κανένα απρόοπτο. Αλλά όσο επιδέξια και αν στοιβάζονταν τα δεμάτια στην καρέττα και όσο τεχνικά κι αν δένονταν δεν έλειπαν και τα απρόοπτα που είχαν κατάληξη σε δυστυχήματα. Ο γεωργός πάνω στους όρτινους των δεματιών ήταν ανασφαλής γιατί η παραμικρή κίνηση των βωδιών μπορούσε να τραντάξει το στοίβαγμα των δεματιών και ο γεωργός να πέσει στο έδαφος με απρόβλεπτες συνέπειες από το κτύπημα.

Ελάμβαναν φυσικά μερικά μέτρα οι γεωργοί για να μένει σταθερή ακίνητη η καρέττα μέχρις ότου φορτωθεί κανονικά, όπως έβαζαν πέτρες στους τροχούς (αντρόςια), κατέβαζαν το πσιινό ποδάρι της καρέττας (ένα κυλινδρικό ξύλο με μέγεθος 3 πόδια) που άγγιζε στη γη και κρατούσε το βάρος της, αλλά όλα τούτα δεν μπορούσαν να κρατήσουν πλήρη ασφάλεια.

Παρ' όλη όμως την ανασφάλεια των γεωργών, εξακολούθησαν τη μεταφορά των δεματιών με το παραδοσιακό τούτο μέσο για πολλές δεκαετίες του αιώνα μας και τότε άρχισε να εγκαταλείπεται, όταν μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο επινοήθηκαν οι αλωνιστικές μηχανές με τη γνωστή «βαρέλλα» που άλεθε τα δεμάτια και απεχώριζε το «μάλαμα» σε άχυρο και σιτάρι μέσα στα θερισμένα χωράφια. Εγκαταλείφθηκε πια τελείως η καρέττα όταν στη δεκαετία του 50 εισήχθησαν τα φορτηγά αυτοκίνητα που μπορούσαν να μεταφέρουν 5 αμαξίες. Το στοίβαγμα των δεματιών στα αυτοκίνητα, όπως και το δέσιμο τους σ' αυτά ήταν το ίδιο με όρτινους και δένονταν με το ίδιο σχοινί της καρέττας.

Στην ίδια δεκαετία του 50 εισήχθησαν τα κομπάνι που θέριζαν τα σπαρτά και άλεθαν

τα στάχυα για να ξεχωρίσει ολοκάθαρο σιτάρι ή κριθάρι τις δε καλάμες τις έδεναν με σπάγγο σε μπάλες και τις σκορπούσαν στο χωράφι σ' όλη τη διάρκεια του θερισμού. Τις δεμένες τούτες μπάλες, όπως τις αποκαλούσαν, μερικοί γεωργοί τις αλέθαν στη γνωστή αλωνιστική μηχανή της βαρέλλας και τις έκαμναν άχυρο για τα ζώα τους άλλοι δε τις εφύλαγαν σε προφυλαγμένα υπόστεγα από τις βροχές και τις έδιδαν απ' ευθείας σαν τροφή στα ζώα τους.

Η μεταφορά ακόμη των δεματιών στο αλώνι γινόταν και με τα γαϊδούρια και τις καμήλες ιδίως από τα χωράφια εκείνα που δεν μπορούσε να προσεγγίσει η καρέττα. Τέτοια περιοχή ήταν εκείνη του Αγίου Δημητρίου που βρισκόταν στους πρόποδες του Πενταδάκτυλου και λόγω του ορεινού και έλλειψης δρόμων η μεταφορά τους ήταν ανέφικτη με την καρέττα. Ενθυμούμαι τον Κωστή Τσοπάνη Τσικκά, το Νικόλα Γερολέμου, τον Κωστή Καλλή Χαλλουμούση όλοι τους από τη Χρυσίδα που όλα τους τα δεμάτια τα μετέφεραν στο αλώνι με τα γαϊδούρια. Σε τούτη την περίπτωση τοποθετούσαν στα ζώα το στρατούρι και πάνω σ' αυτό έδεναν το σάγμα (σαμάρι) πάνω στο οποίο τοποθετούσαν αλληπάλληλες σειρές δεματιών τρείς τέτοιες σε κάθε πλευρά του ζώου και με δυο τέτοια ζώα πηγαινόερχονταν και κουβαλούσαν όλα τους τα δεμάτια. Ήταν δουλειά αρκετά κοπιαστική, γιατί έπρεπε σε κάθε διαδρομή με φορτωμένα τα ζώα να διανύσουν την απόσταση πεζοί. Είχαν όμως την αντοχή και υπομονή να βαστάξουν και να συμπληρώσουν τη μεταφορά των δεματιών τους και αν αυτή ακόμη βάσταζε παραπάνω από ένα μήνα.

Υπήρχαν και οι καμηλάρηδες που ανελάμβαναν μεταφορά δεματιών με τις καμήλες επί πληρωμή. Η καμήλα μπορούσε να μεταφέρει τριπλάσια ποσότητα δεματιών απ' εκείνη που μετάφερε το γαϊδούρι. Έδεναν με ιδιότυπο δέσιμο τα δεμάτια στην καμήλα, γιατί γονατιστή που φορτώνετον η καμήλα μπορούσαν να περιστρέψουν το σχοινί και να το δέσουν με σιγουριά και ασφάλεια.

Μετά τη συμπλήρωση της μεταφοράς των δεματιών στο αλώνι, άρχιζε νέα εργασία των γεωργών, το αλώνισμα που ήταν πιο

επίπονο και επίμοχθο έργο. Πρώτα έπρεπε να μεταφερθούν τα δεμάτια από τις μεγάλες θημωνιές, που βρίσκονταν στο νότιο μέρος του αλώνιου, στο αλώνι και να καλύψουν πυκνά όλο το χώρο του. Προηγουμένως το αλώνι εποτίζετο με τρεξιμιό νερό αφού προηγουμένως εκαθαριζέτο από ξηρά χόρτα. Δύο μέρες μετά το πότισμα εσκεπάζετο με αραιά άχυρα (προηγούμενου χρόνου) και αν έσχιζε σε χωρίστρες εγεμώνοντο τούτες με χύμα. Μετά τα δεμάτια ανοίγοντο σε κλάδια, όπως τα έλεγαν οι γεωργοί. Στη δουλειά τούτη έπαιρναν μέρος και οι γείτονες γεωργοί στα αλώνια με το σύστημα αμοιβαίας αλληλοβοήθειας. Με τα δικράνια άνοιγαν τα κλάδια που έπρεπε να πάρουν πάχος στο αλώνι 3-4 πόδια για να γίνει κανονικό μάλαμα, ούτε πολύ παχύ ούτε πολύ φτανό, για να είναι το άχυρο ούτε πολύ λεπτό ούτε πολύ χοντρό έτσι που να είναι αρεστό στα ζώα, να το τρώγουν με όρεξη και να μη αφήνουν αποφάγια (ποτάγια). Ενθυμούμαι τους γείτονες στο αλώνι Κλεάνθη Λοιζή, Θεμιστό Βλάμη, Αχιλλέα και Γεώργιο Πέτσα που μόλις έβλεπαν το πατέρα μου ν' αρχίσει το άνοιγμα των δεματιών, έρχονταν αυθόρμητα με τα δικράνια τους και βοηθούσαν στο στρώσιμο. Η δουλειά αποτέλειωνε σε χρόνο 1 - 1 1/2 ώρας.

Τα κλάδια αφού εκτίθεντο στον ήλιο 1-2 ώρες άρχιζε πια χωρίς καθυστέρηση ο ατέλειωτος δρόμος του αλωνιού με τα θώδια ζευγμένα στη δουκάνη. Απαιτούσε το αλώνισμα επιδέξιες αλωνιές για να κόψει η δουκάνη με τα κοφτερά της μαχαίρια, τα αθκιατζία, και να λιώσει την ποκαλάμη και τη μετατρέψει σε λεπτό άχυρο. Έπρεπε να μη περιορίζονται οι δουκανιές μόνο στο γύρο του αλωνιού, αλλά στο μισό γύρο να στρίφουν τα θώδια σύροντα τη δουκάνη στο μέσο, και συνεχώς με τέτοιες αλλεπάλληλες δουκανιές η μια απανωτή στην άλλη, θα παρουσιάζει την ίδια όψη το αλώνι, σ' όλη του την έκταση. Το αλώνισμα έπρεπε να συνεχιστεί για δύο μέρες για να τεμαχιστούν όλα τα επιφανειακά κλάδια και μετατραπούν σε άχυρο.

Σταματούσε τότε το αλώνισμα και άρχιζε με τα δικράνια το γύρισμα του αλωνιού, έτσι που τα άχυρα της επιφάνειας να κατασταλάξουν στο κάτω μέρος και τα κλάδια ακέραια που άπτονται στο έδαφος να

βγουν στην επιφάνεια. Μα τα κλάδια, όπως βγήκαν στην επιφάνεια, είναι συμμαζεμένα και κατα δεσμίδες το ένα κοντά στο άλλο. Γι' αυτό πριν αρχίσει το αλώνισμα έπρεπε να γίνει το «διάλισμα» το ξεχώρισμα δηλ. των δεσμιδών της ποκαλάμης, όπως γίνεται απαράλλακτα και στα μαλλιά που έπρεπε ν' αποχωριστούν και κατόπιν να κτενιστούν. Κι εδώ οι γεωργοί μετά το γύρισμα αποχωρίζουν με τα δικράνια τις ποκαλάμες για να μπορούν τα αθκιατζία της δουκάνης να τις κυνηγούν και να τις κατακόπτουν έως ότου γίνουν άχυρο.

Με το διάλισμα το αλώνι είναι έτοιμο για ν' αρχίσει και πάλι τεχνικό κοφτό αλώνισμα που θα διαρκέσει και πάλι για δυο μέρες και θα παρουσιάζει την ίδια όψη το αλώνι σ' όλη του την επιφάνεια. Ακολουθεί δεύτερο γύρισμα και κτένισμα και τα κλάδια θα είναι πολύ λίγα, με μιας ημέρας αλώνισμα θα συντριθούν κι αυτά. Εάν στο αλώνι συνέπεσε να στρωθούν δεμάτια περισσότερα από τα κανονικά δυνατό να χρειασθεί και τρίτο γύρισμα και κτένισμα με το δικράνι, άλλως το μάλαμα πρέπει να γυρισθεί με το ξυλένιο φτυάρι (ξυλόφτυαρο).

Το γύρισμα με το ξυλόφτυαρο ήταν πολύ εύκολο, γιατί με το δικράνι χρειαζόταν αρκετός κόπος να σηκωθούν τα κλαδιά και να στρωθούν στην επιφάνεια. Ήταν αρκετός όγκος και είχαν πολύ βάρος τα κλάδια. Το μάλαμα τώρα ήταν ελαφρότερο και εστρέφετο με το ξυλόφτυαρο πολύ άνετα. Δεν εχρειάζετο το διάλισμα τώρα γιατί δεν υπήρχαν κλάδια.

Δυο γυρίσματα με το ξυλόφτυαρο ήταν αρκετά για να φέρουν, το μάλαμα στο κανονικό άχυρο ούτε πολύ χοντρό (κόνδουλα) ούτε πολύ λεπτό (άχνη) έτσι που να το τρώγουν αχόρταγα τα ζώα. Ένα αλώνι για να 'ρθει το μάλαμα στο κανονικό έπρεπε ν' αλωνίζεται με επιδέξιο αλώνισμα 8 μέρες, αν όμως ήταν πιο παχύ από το κανονικό έπρεπε να χρειασθεί ακόμη μια μέρα, όχι όμως περισσότερες.

Όταν πια το αλώνι παρουσιάζει το κανονικό μάλαμα τότε έπρεπε να στηθεί σε σωρό κατά μήκος του αλωνιού με κατεύθυνση ανατολής και δύσης. Δεν εστήνετο όμως ο σωρός τούτος στο μέσο του αλωνιού αλλά σε μικρή απόσταση από το μέσο με το θόρειο μέρος του σωρού να είναι

λιγότερη απόσταση από το νότιο μέρος. Η μεγάλη απόσταση στο νότιο μέρος ήταν απαραίτητη γιατί το άχυρο θα απλωνόταν στο νότιο μέρος κι έτσι δεν θα παρεσύρετο άχυρο έξω από τα όρια του αλωνιού, που θα ήταν χαμένο. Για την κατακράτηση του αχύρου οι γεωργοί έβαζαν δυο αράδες δεματιών η μια απανωτή στην άλλη που δεν καταλάμβαναν μόνο τη νότια πλευρά αλλά και τη νοτιοανατολική και τη νοτιοδυτική πλευρά του αλωνιού.

Το μάζεμα του αλωνιού σε σωρό γίνετο με τα ζευγμένα βώδια που έσυραν ξωπίσω του ένα παλιό ζυγό που ήταν δεμένος με σχοινί στο ζυγό των ζευγμένων βωδιών. Ο γεωργός στητός στο ζυγό μαζί μ' ένα άλλο βοηθό του που ήταν και αυτός στητός στο ζυγό κατηύθυνε τα ζευγμένα βώδια εναλλάξ από το νότιο και βόρειο μέρος του αλωνιού προς το σημείο όπου θα εστήνετο ο σωρός. Ο ζυγός που έσυραν τα βώδια μάζευε το μάλαμα με την αντίσταση που έκαναν οι δυο στητοί γεωργός και βοηθός του. Όταν έφθαναν στο σημείο που είχε υπολογισθεί να στηθεί ο σωρός κατέβαιναν και οι δύο τους και το μάλαμα συσσωρεύετο για να αποτελέσει σωρό. Όσο μάλαμα εναπέμεινε από το τράβηγμα του ζυγού εμαζεύετο κατόπι με ξυλόφτυαρα και όσον έμενε από τα ξυλόφτυαρα εμαζεύετο με τη σαρκά (είδος σκούπας που έκαναν οι γεωργοί με μαζί που επροσδένονταν επιδέξια σε ξύλο). Εσαρρίζετο έτσι το αλώνι και όλο το μάλαμα προστίθετο στο σωρό. Ο σωρός κατόπι επιέζετο από το γεωργό με τα χέρια και τα πόδια για να μπορούν να στέκονται σ' αυτό οι άνθρωποι που θ' άρχιζαν το ανέμισμα.

Ο σωρός πια είναι έτοιμος και περιμένει το βοριά να φυσήξει, γιατί αυτός ήταν ο άνεμος που γινόταν το ανέμισμα. Παράλληλα με τον αναμενόμενο βοριά έπρεπε να ειδοποιηθεί κι ο κορτζής της περιοχής. Τα χρόνια που αναφερόμαστε ήταν η εποχή της Αγγλοκρατίας που εσυνεχίζετο ο φόρος της δεκατίας. Από τη γεωργική παραγωγή η κυβέρνηση έπαιρνε το ένα δέκατο. Έτσι και στα σιτηρά απαιτούσε η κυβέρνηση τη δεκατία από τους γεωργούς. Έστελλε τους κορτζήδες και τους μεμούρηδες σ' όλη την περίοδο του αλωνισμού για να επιβλέπουν και διευθετούν την παραλαβή της δεκάτης που με σχετικό

νόμο εδικαιούτο.

Ο κορτζής μόλις έφθανε στο αλώνι παρακολουθούσε το ανέμισμα. Εάν το ανέμισμα έμενε ημιτελές γιατί σταμάτησε να φυσά ο βοριάς, ο κορτζής είχε καθήκο να βουλώσει με την ξυλένια θούλα του τον ημιτελή σωρό, για να συνεχιστεί την επόμενη όταν θα φυσούσε ο βορριάς. Τον βούλωνε από τις δυο πλευρές και κατά μήκος της κορυφής. Αν ο άνεμος υποβοηθούσε το ανέμισμα και συνεχιζόταν ακόμη και το αρβάλισμα του σιταριού με το αρβάλι που ήταν κόσκινο με μεγάλες τρύπες να περνά το σιτάρι και με πιο μεγάλες τρύπες για να περνά το κριθάρι. Τότε ο κορτζής σφράγιζε με τη θούλα του όλο το βουνάρι του σιταριού και μερικές θούλες στην κορυφή και το καθήκο του πια τέλειωνε. Έπρεπε τότε να ειδοποιηθεί ο μεμούρης να έρθει για να καθορίσει τη δεκατία για την κυβέρνηση. Ο μεμούρης όταν έφθανε στο αλώνι είχε καθήκο να μετρήσει την ποσότητα του σιταριού ή του κριθαριού που ετοιμάζετο στο αλώνι και το 1/10 της ποσότητας το εξεχώριζε σε σακκία που τα έδενε και τα σφράγιζε με τη θούλα του. Έκοβε από τα διπλότυπα του απόδειξη της ποσότητας που ανήκε στην κυβέρνηση την παρέδιδε στο γεωργό με την εντολή ο γεωργός να παραδώσει το σφραγισθέν σακκί της δεκάτης με τη σχετική απόδειξη εντός τακτής προθεσμίας στις κυβερνητικές αποθήκες που βρίσκονταν δίπλα στον κεντρικό σταθμό του σιδηροδρόμου στη Λευκωσία, στο μέσο του δρόμου Λευκωσίας-Ορφίτας.

Το σιτάρι αυτή την εποχή πουλιέτο και μετρόταν με το κοιλό. Δυο αμπούστες έκαναν ένα κοιλό. Συνήθως στα σακκία που έβαζαν τη δεκατία έβαζαν 10 αμπούστες δηλ. πέντε κοιλιά (120-οκάδες) όσο βάρος μπορούσε να μεταφέρει ένα ζώο στη Λευκωσία.

Η Αγγλία παρέλαβε τη δεκάτη από την οθωμανική διακυβέρνηση της Κύπρου το 1878, ότε με συμφωνία κατέλαβε την Κύπρο και διατήρησε τούτη μέχρι το 1926. Στα 1925 έγιναν εκλογές και οι νεοεκλεγέντες Έλληνες βουλευτές κατάθεσαν νομοσχέδιο στη βουλή και απαιτούσαν την κατάργηση της. Το νομοσχέδιο ψηφίσθηκε κατά πλειοψηφία (9 Έλληνες και 3 Τούρκοι βουλευτές). Έτσι γλίτωσε ο τόπος από μια

αναχρονιστική και τυραννική φορολογία που καταδυνάστευε και τυραννούσε αφάνταστα το γεωργικό κόσμο.

Και στο ανέμισμα κάθε αλωνιού οι ίδιοι βοηθοί γείτονες γεωργοί ήρχοντο για βοήθεια και αγωνίζονταν πεισματικά να αποτελειώσουν το έργο στα πλαίσια του χρόνου που φυσούσε ο άνεμος, αλλιώςτικα έπρεπε να περιμένουν και Κύριος οίδε αν και την επόμενη θα φυσούσε. Απ' όλες τις εργασίες του αλωνιού το ανέμισμα ήταν εκείνο που παρουσίαζε την πιο μεγάλη καθυστέρηση. Μπορούσε να καθυστερήσει το αλώνι 2-3 μέρες παρ' όλη τη βία των γεωργών. Τα δεμάτια στοιβαγμένα σε μεγάλες θημωνιές στο αλώνι όσα ήταν στην επιφάνεια επηρεάζοντο από τον καιρό, τις νοτιές, τον ήλιο, τον αέρα, όσα δε ήταν βαθύτερα στη θημωνιά δεν είχαν τον κανονικό αερισμό και δεν είχαν την επίδραση του ήλιου και όλα τούτα συνέτειναν να κουφάνει το σιτάρι ή το κριθάρι.

Βιάζονταν ακόμη οι γεωργοί στις εργασίες των αλωνιών να συμπληρωθεί το αλώνισμα στην περίοδο του θερμού καιρού του καλοκαιριού Ιούνιο, Ιούλιο και Αύγουστο για να προλάβουν η σοδειά να μπει στο σπίτι, γιατί με τον ερχομό του Σεπτέμβρη πιθανό να έπεφταν βροχές οπότε το αλώνισμα θα ήταν προβληματικό, κι οι κόκκοι των σιτηρών ωρισμένως θα κούφαιναν με την υγρασία και τη νοτιά. Όσες δουλειές εξαρτώντο από τη θέληση του γεωργού γίνοντο το ταχύτερο δυνατό. Όσες όμως εξαρτώντο από τον καιρό, αφήνοντο στο έλεος του χρόνου. Για τη μεταφορά των σιτηρών από το αλώνι, η σοδειά κάθε αλωνιού έμπαινε σε μικρές σακκούλες των 2 1/2- 3 κοιλών για ευκολία στο φόρτωμα και το ξεφόρτωμα τους στο βωδάμαξο, που ήταν το ευκολότερο μεταφορικό μέσο. Με 2-3 στράτες που έκαμνε έμπαζε στο σπίτι ολόκληρη σοδειά. Εκείνο που δυσκόλευε περισσότερο το γεωργό ήταν η μεταφορά του άχυρου στον αχυρώνα. Τούτο μεταφερόταν στη διάρκεια της νύκτας για να αποφευχθεί η αφόρητη ζέστη της ημέρας, που έλουζε το κορμί με ιδρώτα και η σκόνη του άχυρου κολλούσε στο κορμί. Ο γεωργός με την οικογένεια του μπορούσε τη νύκτα να ξεπεράσει τις δυσκολίες. Η μητέρα με τα παιδιά πατούσαν τα σακκιά με άχυρο και τα

γέμιζαν μέχρι το στόμα. Στο τέλος πούμωναν το στόμιο μ' ένα ρούχο και κατόπι με σπάγγο που δενόταν σε θηλειές που ήταν δεμένες γύρω στο στόμιο του σακκιού. Ο γεωργός φορτώνοντας στο γαιδούρι ανά ένα σακκί το μετέφερε στον αχυρώνα. Εκεί χωρίς καμιά βοήθεια το ξεπούμωνε λύνοντας το σπάγγο και τραβώντας το ρούχο, αναποδογύριζε το σακκί και τραβώντας το προς τα πάνω εχύνετο το περιεχόμενο του στον αχυρώνα. Δυσκολία παρουσίαζε το ξεκούμπωμα του σακκιού και το άδειασμα του άχυρου όταν το άχυρο έφθανε σε κάποιο ύψος στον αχυρώνα και το άδειασμα του σακκιού ήταν ανέφικτο να γίνει από τη θύρα.

Στην περίπτωση τούτη ο γεωργός ήταν υποχρεωμένος να ανεβάσει το σακκί στο δώμα του αχυρώνα. Για το σκοπό τούτο χρησιμοποιούσε ένα κανονικό τραπέζι σπρώχνοντας και υποβαστάζοντας το σακκί βρισκόταν στηριγμένο στο τραπέζι. Κατόπιν εξωθούσε το ζώο να προχωρήσει και κύπτοντας το κεφάλι το σακκί με ελαφρά πίεση από το στόμα κατάφερνε να τοποθετηθεί στους ώμους του και στον αυχένα. Φορτωμένος έτσι το σακκί το μετέφερε με σκάλα στο δώμα. Φθάνοντας στην οπή κατηύθυνε το στόμιο του σακκιού πάνω από την τρύπα του αχυρώνα. Τραβώντας τη θηλειά του σπάγγου ελύετο ο σπάγγος, τραβώντας κατόπι το πάμα έμεινε ανοικτό το στόμιο πάνω από την τρύπα, το δε άχυρο έπεφτε μέσα στον αχυρώνα. Στο τέλος με μια ανύψωση που έκαμνε στο σακκί όλο του το περιεχόμενο έπεφτε στον αχυρώνα. Η ίδια δουλειά συνεχιζόταν σ' όλη τη διάρκεια της νύκτας και έτσι όλο το άχυρο του αλωνιού έχει μεταφερθεί στον αχυρώνα. Κατόπι με θερνάκι το σκόρπιζε από τον τόπο της αχυρότρυπας σ' όλο τον αχυρώνα.

Οι ίδιες δουλειές επαναλαμβάνονταν σε κάθε αλώνι μέχρις ότου όλα τα δεμάτια της χρονιάς αλωνευτούν και μπου οι σοδειές τους στο σπίτι. Προσθέτοντας έτσι στον αχυρώνα την ποσότητα άχυρου κάθε αλωνιού μπορούσε τούτος να γεμίσει και να το έχει άφθονο να το παρέχει ο γεωργός στα ζώα του σ' όλη τη γεωργική χρονιά. Βιάζονταν οι γεωργοί ακόμη να λήξουν πιο γρήγορα τα αλώνια γιατί θα άρχιζαν με τον

ερχομό του Οκτώβρη νέες δουλειές για τη νέα γεωργική χρονιά. Αν συνέβαινε να βρέξει ο Οκτώβρης χορταστικές βροχές τότε θα άνοιγαν όσα χωράφια έβγαλαν δίβολα τον προηγούμενο Φλεβάρη. Η καλλιέργεια τούτη των χωραφιών είχε σκοπό να καλύψει τη νέα υγρασία στο έδαφος που ωρισμένως θα έσμιγε μ' εκείνη που κρατήθηκε στο χώμα με την καλλιέργεια της άνοιξης.

Η πλούσια τούτη υγρασία που κρατήθηκε στο έδαφος θα υποβοηθήσει σε μεγάλο βαθμό τη νέα σπορά που θα γίνει μέσα στο Νιόβρη. Η βλάστηση θα γίνει κανονική και η ανάπτυξη των νέων σπαρτών θα' ναι καταπληκτική εξαιτίας της πλούσιας υγρασίας και της υψηλής θερμοκρασίας που θα' χει η ατμόσφαιρα στην πρώιμη τούτη εποχή.

Ακόμα το άνοιγμα του χωραφιού με τη νέα καλλιέργεια θα καταστρέψει όλα τα αγριόχορτα που έχουν βλαστήσει με τις χορταστικές βροχές του Οκτώβρη. Έτσι θα παρουσιάζουν μια καθαρή βλάστηση και όλη η ικμάδα του εδάφους θα καταναλωθεί αποκλειστικά από τα σπαρτά.

Οι πιθανότητες να βλαστήσουν άλλα αγριόχορτα είναι λίγες. Μα κι αν βλαστήσουν τέτοια από όψιμους και αργοπορημένους σπόρους αυτά θα' ναι αδύναμα και θα ξεπερασθούν από τη ραγδαία ανάπτυξη των σπαρτών. Καχεκτικά και άρρωστα όπως θα' ναι, θ' αποθούν ακίνδυνα για τα σπαρτά.

Από την όλη μελέτη της καλλιέργειας των σιτηρών που έχουμε περιγράψει με κάθε λεπτομέρεια καταφαίνεται πως οι πρόγονοί μας δούλεψαν σκληρά το γεωργικό επάγγελμα με τα πρωτόγονα και παραδοσιακά μέσα που είχαν και ανάμεσα σε αντίξοες καιρικές συνθήκες (ολιγομβρίες, ανομβρίες κ.λ.) και προσβολές από διάφορες αρρώστειες μυκητολογικές και εντομολογικές. Στην καλλιέργεια αυτή των σιτηρών πρέπει να προστεθούν και οι διάφορες εποχιακές καλλιέργειες, το θαμβάκι, τα κουκιά, οι πατάτες, τα κρεμμύδια, τα χειμερινό και καλοκαιρινά λαχανικά, κραμπιά, κουνουπίδια, τομάτες, κολοκύθια, μπάμιες, λουβιά, τα δένδρα ελιές, λεμονόδενδρα, συκιές, ροδιές, πουρνελιές, χρυσομηλιές, μεσπιλιές. Τα καλλιεργούσαν όλα στο πέρασμα της χρονιάς εξαιτίας της πηγής του Κεφαλοβρύσου.

Με την εργατικότητα που χαρακτήριζε τους κατοίκους της περιοχής Κυθρέας και με το αμοιβαίο πνεύμα της συνεργασίας και αλληλοβοήθειας που είχαν ανεπτυγμένο σε υψηλό βαθμό, κατάρθωναν να συντηρούν σε πολλές περιπτώσεις πολυμελείς οικογένειες και παράλληλα να εξοικονομούν και χρήματα για αγορά κτημάτων που είχαν σαν στόχο της ζωής τους ν' αφήσουν για αποκατάσταση των παιδιών τους.

Ας μη ξεχνούμε πως μεγάλες εκτάσεις γης ανήκαν στο Εβκάφ σε εκκλησίες και σε πολλούς Τουρκοκύπριους που είχαν κληρονομήσει από τους προγόνους τους που τις κατέκτησαν με την αρπαγή και την λεηλασία με την κατάληψη της Κύπρου μας από την Οθωμανική αυτοκρατορία το 1571. Οικειοποιήθηκαν και τότε τις ελληνικές περιουσίες σαν λάφυρο της επιδρομής τους ακριβώς όπως έκαναν και οι σημερινοί νεότουρκοί της Άγκυρας με την εισβολή τους στο πολυστένακτο νησί μας τον Ιούλιο του 1974.

Μα οι ελληνικές εκείνες περιουσίες που αρπάχτηκαν με την ληστρική επιδρομή έπεσαν και πάλι στα χέρια των Ελλήνων χάρις στο δραστήριο και εργατικό πνεύμα που τους χαρακτηρίζει, έτσι και σήμερα πάλι θα φθάσουν οι μέρες που θα μας επιστραφούν σε μας τους πρόσφυγες που είμαστε οι νόμιμοι κληρονόμοι τους. Θα μας επιστραφούν, λέγω οριστικά με μια δίκαιη και βιώσιμη λύση του εθνικού μας προβλήματος.

Θα φθάσει λέγω η πολυπόθητη μέρα του λυτρωμού και της λευτεριάς με το ενδιαφέρον που δείχνει σήμερα η Ευρώπη από τη μια και η Αμερική από την άλλη. Σε μια ανέλπιστα μέρα θα υποχρεωθούν να εγκαταλείψουν ότι άρπαξαν με τη βία και τη δύναμη των όπλων. Θα περιέλθουν και πάλι στα ελληνικά χέρια γιατί κερδήθηκαν με κόπους και μόχθους στο πέρασμα των αιώνων. Η αδικία που μας γίνηκε πρέπει να πάρει τέλος. Ο δικαιοκρίτης Θεός δεν είναι δυνατό να δεχθεί για πάντα την αδικία. Θα ευδοκήσει τα δίκαια και δικαιώματα μας να αποκατασταθούν. Ο Θεός αργεί αλλά δε λησμονεί. Θα αποδώσει το δίκαιο και δεν είναι μακριά η μέρα που θα γιορτάσουμε το πανηγύρι των κυπριακών ελευθεριών.

Χριστόδουλος Πέτσας